

Uçan Eşek'te Harnâme'nin İzleri Karşılaştırmalı Bir Okuma Denemesi

Lokman Turan*
Atatürk Üniversitesi

Hüseyin ÖZTÜRK**
Artvin Çoruh Üniversitesi

Ali KIRCI***
Artvin Çoruh Üniversitesi

Özet

Çağdaş çocuk edebiyatı yazarlarından Mevlâna İdris Zengin'in Uçan Eşek adlı hayvan masalı ile 15. asır Türk şairlerinden Şeyhî'nin Harnâme adlı mesnevisinin karşılaştırmalı bir okumaya tâbi tutulduğu bu çalışmaya ilham veren, her iki anlatının kahramanının da eşek olması değildir. İki eseri birbirine yaklaştıran asıl husus, her iki eserin de benzer bir ontolojik muhasebeye dayanıyor olmasıdır. Hem Harnâme'nin hem de Uçan Eşek'in başkahramanı, kendi varoluşsal konumunu sorgulamış, kendi yapısında kusur ve eksiklikler tespit etmiş; yine kendi yapısında kalıcı değişiklikler gerçekleştirmeyi arzu etmiştir. Ancak bu değişiklikler gerçekleştirilmeye çalışıldığında yine ontolojik kaynaklı olumsuz sonuçlar doğmuştur. Mevcut varoluşsal durumun, bir hikmet üzerine bina edildiği; bir başka ifadeyle varlıkların kendi doğaları dışına çıkmalarının onlar için kötü sonuçlar doğuracağı bilgisi, her iki metnin de omurgasını teşkil etmektedir.

Günümüz edebiyat araştırmalarında birbirine çok sık yaklaşmayan iki farklı alana (klasik Türk edebiyatı ve çocuk edebiyatı alanlarına) ait iki ayrı metin olmalarına ve üretim zamanı bakımından aralarında uzun bir fasıla olmasına rağmen Uçan Eşek ve Harnâme, benzer anlamsal-mantıksal temellere dayanmaktadır. Bu çalışma, birbirinden uzakta yer aldığı düşünülse de çocuk edebiyatı ile klasik Türk edebiyatının birbirine nasıl yaklaşabildiğini bir örnekle tespit etmeye çalışmaktadır. Ayrıca çocuk edebiyatı ve klasik Türk edebiyatı derslerini birlikte kendi programı içerisinde bulunduran Türkçe öğretmenliği bölümlerinde bu iki metnin karşılaştırmalı bir okumaya tâbi tutulması, anlatıların arkasında bulunan mantıksal yapıların keşfi için öğretmen adaylarına yardımcı olacak etkili bir örnektir.

Anahtar Kelimeler: karşılaştırmalı okuma, çocuk edebiyatı, klasik Türk edebiyatı

Abstract

The tale of a flying donkey is a kind of fable, written by Mevlana İdris Zengin was compared with Şeyhî's Harname in this research. The main character of both work is a donkey but this is not primary reason for conducting this research. The inspiration for doing this research is that both works from ontological perspective are based on a similar internal feud. Main character in both Uçan Eşek and Harnâme questioned their own

existential position. The result of this questionings is awareness of structural deficiency. Both hero tried to modify their own structure but modification produced negative results. These works have revealed the idea that: the current existential situation is based on wisdom.

In today's literary studies, children's literature and classical Turkish literature rarely close to each other. However, this study indicates that these two fields are interconnected. This work can be useful in Turkish language teaching departments because this department's curriculum contains both classical Turkish literature and children's literature.

Keywords: *comparative reading, children's literature, classical Turkish literature*

*Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, lturan@atauni.edu.tr

**Dr. Öğr. Üyesi Artvin Çoruh Üniversitesi, hsynztrk42@artvin.edu.tr

***Arş. Gör. Artvin Çoruh Üniversitesi, alikirici@artvin.edu.tr

Giriş

Edebiyat eserleri arasındaki zamana ve uzama bağlı mesafeler, bu eserlerin birbirleriyle olan bağlarının görünürlüğü azaltabilmektedir. Ancak bazı izlerin takip edilmesi ve metinlerin yüzeyindeki tortuların temizlenmesi durumunda aradaki bağlar, yeniden açığa çıkabilir. Böylece edebî eserlerin kimliğinin tespitinde ve edebiyat okumalarının yönünün tayin edilmesinde birtakım ipuçları elde edilebilir.

Bazı eserlerin başka eserler üzerindeki tesiri, diğerlerine oranla oldukça güçlü olabilmektedir. Klasikleşmiş; yüzlerce hatta binlerce yıl tekrar tekrar okunagelmış edebî metinler, durmaksızın üretilmekte olan yeni metinlerin -yazarlar farkında olsun yahut olmasın- ruhuna sirayet etmekte; onların yapısını belirlemektedir. Söz gelimi gençlik hatta çocukluk çağlarında dimağı Yunus Emre ile karşılaşmış bir 21. yüzyıl şairinin şiirlerinde - o şair farkında olsa da olmasa da- Yunus Emre'den izler görmek ihtimali kuvvetlidir. Ötemetinsellik (*transtextualite*) kavramı ve onun bir alt başlığı olarak metinlerarasılık (*intertextualite*) kavramı (Rifat, 2013, s. 173), bu ve buna benzer durumlara işaret etmek üzere ortaya çıkmıştır. Çeşitli edebî türler ve edebiyat tarihinin farklı dönemlerine ait metinler arasında da bu türden ilişkilerin görülmesi tesadüf değildir. Birbirine oldukça uzak görünen edebiyat sahaları arasında da böylesi bağlantılara rastlamak pekâlâ mümkündür.

Akademik çocuk edebiyatı kitaplarındaki pendnâme isimlerinden sarfınazar edilirse klasik Türk edebiyatı ile çocuk edebiyatı arasında pek sık bağlantı kurulduğuna şahit olunamaz. Birisi Anadolu sahasında 13. yüzyılda belirli dış etkenlerle başlamış 19. yüzyılın ortasına kadar varlığını sürdürmüş (Akün, 2013, s. 15), diğeri sanayi ve kentleşmenin bir sonucu olarak Avrupa'da ortaya çıkmış ve oradan dünyaya yayılmıştır (Turan, 2013, s.205). Farklı toplumsal şartlar altında doğmuş bu iki edebiyatın arasında bağ kurmayı zorlaştıran -başta divan şiirinin kelime ve kavram ağı olmak üzere- çok sayıda makul gerekçe vardır. Fakat hakikatte edebî metinler arasında derin yapı bakımından yüzey yapıdaki kadar kalın ve yüksek duvarlar yoktur. Bilhassa olaya dayalı metinlerde, derin yapıya inildikçe görünürdeki duvarların neredeyse yok olduğuna şahit olunabilir.

Bu çalışma, klasik Türk edebiyatının nazım biçimlerinden mesnevi ile çağdaş çocuk edebiyatında sıkça kullanılan bir edebî tür olan hayvan masalı arasındaki güçlü bağı, bir örnek ile ortaya koymak üzere gerçekleştirilmiştir. Bu maksatla Şeyhî'nin Harnâmesi ile Mevlana İdris Zengin'in Uçan Eşek'i karşılaştırmalı bir okumaya tâbi tutulmuştur. Bu

okuma, metin merkezli bir okumadır. Harnâme'ye dair pek çok çalışma; eseri, Şeyhî'nin hayatından hareketle anlamlandırmaktadır ancak edebî eserleri okumanın yegâne yolu yazar merkezli bir bakışla hareket etmek değildir. Nitekim Gadamer, metnin anlamının yazarın niyetini aştığını ifade etmiştir (Tatar, 2016, s. 22).

Aşağıda her iki eserin de birer özeti verilmiştir. Ardından eserlerin birbirine oldukça yakın bir mantıksal örüntüyle oluşturuldukları iddia edilmiş ve bu iddia, ispat edilmeye çalışılmıştır. Bu mantıksal örüntü şu üç aşamayı içermektedir:

1. Arayış
2. Yanılgı
3. Farkındalık

Her iki metinde bu aşamalar tespit edilmiş, her bir aşama metinlerden alıntılar yapılarak örneklendirilmiş ve örnekler karşılaştırılmıştır. Hem Harnâme'de hem de Uçan Eşek'te birinci aşama ontolojik bir sorgulamayı içermektedir. Bu sorgulama, mevcut durumun değiştirilmesi gerektiği sonucuna vardırılmıştır. İkinci aşamada değişim için gerekli hamle yapılmış fakat yapılan hamle, yanlış bir akıl yürütmeye dayalı olduğu için olumsuz sonuç doğurmuştur. Üçüncü aşamada ise başlangıçtaki ontolojik konumunun aslında doğru konum olduğu hususunda bir farkındalık geliştirilmiştir.

Harnâme Anlatısı

15. asırda Hekim Sinan olarak ün kazanmış olan ve klasik dönem Türk şiirinin kurucu şairlerinden biri olarak kabul edilen Şeyhî'nin (Biltekin, 2010 s. 80-82) mesnevi nazım şekliyle yazdığı Harnâme adlı mizahi eseri, 126 beyitten oluşmakta ve klasik bir mesnevinin bütün yapı özelliklerini taşımaktadır. Teşhis, intak gibi söz sanatlarına sıklıkla rastlanan bu eser, trajik olanla komik olanı ustalıkla birleştirmiş bir hicviyedir (Özdemir, 2011, s. 5-7). Dönemin padişahı II. Murad'a sunulmuş olduğu tahmin edilen (Mengi, 2000) bu mesnevinin başkahramanı eşekliğinden şikâyetçi olan bir eşektir.

Onun başından geçenleri ihtiva eden bu anlatıyı Özdemir (2011, s. 5-6) şu şekilde özetlemiştir:

Yük çekmekten muzdarip zayıf, çelimsiz ve hastalıklı bir eşek vardı. İşi odun ve su taşımak olan bu eşek, işinden bıkmış hâlde gece gündüz dert içinde yaşardı. Taşdığı yükün ağırlığından sırtında tüy şöyle dursun deri ve et bile kalmamıştı. Dudakları sarkmış, çenesi düşmüş haldeki bu eşek o kadar zayıftı ki arkasında sinek konsa yorulurdu. Ölse de yesek diye bekleyen kargalar kulağında, sinekler gözünde dernek kurmuşlardı. O kadar zayıflamıştı ki arkasından palanı alınsa geriye kalan hâli it artığından farksızdı.

Bir gün sahibi ona acıdı, üstünden palanını alıp otlığa salıverdi. Eşek, otlakta kılını çeksen yağ damlayacak kadar besili öküzler gördü. Boynuzları aya benzeyen, yular ve palan derdi de olmayan bu öküzlere hayran kaldı. Bir kendi hâlini bir de öküzleri düşünüp yaratılışta -hayvan cinsinden olmakla- eşit oldukları hâlde kendilerinin boynuzdan mahrum olmalarını anlayamayıp bu durumu haksızlık olarak düşündü. Bu düşüncelerle öküzleri seyrederken aklına eşeklerin piri olarak bilinen güngörmüş, akıllı, hikmet ehli, bilge eşek geldi. Bu işin sırrını bilse bilse bu pir eşek bilir düşüncesiyle ona başvurdu. İhtiyar eşek kendisine şu cevabı verdi:

Allah öküzleri rızık sebebi olarak yarattı; onlar gece gündüz arpa buğday işleyip harmanda çalışarak insanlara faydalı olurlar. Bu işlerinden dolayı başlarına

devlet tacı (boynuz) konulmuş ve içleri dışları yağ ile dolmuştur. Hâlbuki bizim işimiz odun taşımaktır. Yaptığımız işi kıyaslarsan, aslında bize kuyruk ve kulak bile fazladır.

Bilge eşeğin bu sözlerini duyan zavallı eşek, oradan dert içinde ayrıldı. Ayrılırken de bu işin aslı kolaymış diye düşündü. Miskin eşek içinden ‘Artık ben de buğday işler yaz ve kışı orada geçiririm. Daha ne kadar odun ile dayak yiyeceğim. Bundan sonra buğday işlemekle izzetler bulacağım.’ diye söylenip dolaşırken yeşermiş bir ekin tarlası gördü. Tarlaya dalıp ekinleri aşkla yemeye başladı. Aç eşek ekinlere öyle saldırdı ki kısa zaman sonra ekin tarlası âdeta kara toprağa döndü. Karnı doyan eşek, keyfinden ve neşesinden yuvarlanıp anırmaya başladı. Eşeğin, ekin sahibini davet eder bir tavırla anırması, ekin sahibinin kulağına kadar gitti. Tarlasına gelip de ekin yerine kara toprakla karşılaşan ekin sahibi, eşeğe bağırıp çağırmakla yetinmeyip eşeği sopayla bir güzel dövdü. Dövmekle de hırsını yenemeyen tarla sahibi, eşeğin kuyruğunu ve kulağını kesti.

Zavallı eşek can derdine düşüp kaçarken yolda akıl danıştığı bilge eşeğe rastladı. Eşeklerin piri, bahtsız eşeğe halini sordu. Beriki bir ah çekti ve şöyle dedi:

‘Gerçek olmayan şeyi isteyerek haktan ayrıldım. Boynuz umdum, kulaktan ayrıldım.’

Uçan Eşek Anlatısı

Çocuklar için çeşitli türlerde çok sayıda eser kalem almış olan çağdaş çocuk edebiyatı yazarı Mevlana İdris Zengin’in Uçan Eşek’i, hayatın anlamını arayan ve bu anlamı kendi varoluş sınırlarının dışında bir yerde bulan bir eşeğin serüvenini içeren bir hayvan masalıdır. Hakkında tezler de yazılmış olan (Yasa, 2012; Kazan, 2012 ve Kılınç, 2014) çocuk edebiyatı yazarı Mevlana İdris Zengin’in bu masalında olaylar kısaca şöyle gerçekleşmiştir:

Bütün eşekler gibi sıradan bir eşek hayatı yaşayıp giden bir eşek, bir gün durduk yere hayatın anlamının ne olduğu sorusunu kendine sorar; doyurucu bir cevap bulamayarak büyük bir karamsarlığa kapılır ve hayattan tat almamaya başlar. Fakat bir gün gökyüzüne bakarken ‘uçmak!’ diye haykırır ve hayatının anlamının uçmak olduğuna kanaat getirir. Bunun için ormandaki sekiz kuştan uçması konusunda yardım rica eder. Bu sekiz kuş, ormandaki sekiz yüz kuşa durumu haber verir. Kuşların çoğu yardım etme taraftarıdır. Yalnız bilge bir kuş buna karşı çıkar. Çoğunluğun dediği olur. Herkes, eşeğe kanadından bir telek verir. Eşeğin iki yanına iki dev kanat yapıştırılır ve eşek hayatının anlamına kavuşmanın sevinci ile uçar. Fakat bir süre sonra uçan bir eşek, bazı sorunlar yaratmaya başlar. Havadaki kuşlara çifte atar, uçakların pilotlarını korkutur, çılgın anırmalarıyla çocukların uyumasını engeller. Son olarak büyük bir kabahat daha işler. Gökyüzünde iyice yükselerek ayı ısırır ve bir parça koparır. Kopardığı parçayı geceleri gökyüzünde uçabilmek için fener olarak kullanır. Artık bu kadarına tahammül edemeyen kuşlar, bir araya gelip eşeği gökten yere indirmeye karar verirler. Bilge kuş, eşeğin uçurulmasının hata olduğunu; yeryüzündeki hayvanların hayatlarının anlamının ancak yeryüzünde olabileceğini söyler. Kuşlar eşeği yeryüzüne indirebilmek için bir ata, eşeğinkinin iki katı büyüklüğünde iki kanat takarlar. At gidip eşeği yere indirir.

Masal şu cümleler ile sona erer: “Bugün de eşeklerden bazıları, ortada hiçbir şey olmadığı hâlde zaman zaman yürek paralayıcı bir şekilde anırıp dururlar. Fakat kuşlar bu zavallı hayvana başlarını çevirip bakmazlar bile.”

Arayış

Harnâme’de arayışın ve ontolojik muhasebenin gerçekleştiği sahne, türlü eziyetlere duçar olan eşeğin semirmiş öküzleri görmesiyle birlikte başlar. Öküzlerin bedenleri, özellikle de boynuzları eşeği hayran bırakır. O da kendi hâlini sorgulamaya başlar.

*Gördü otlakta yürür öküzler
Odlu gözler ü gerlü göğüsler*

...
*Boynuzu bazısının ay bigi
Kiminin halka halka yay bigi*

...
*Hâr-ı miskîn ider iken seyrân
Kaldı öküzleri görüp hayrân*

...
*Acebe kaldu vü tefekkür ider
Kendi ahvâlini tasavvur ider*

*Ki birüz bunlarınla hilkatde
Elde ayakda şekl ü sûretde*

*Bunların başlarına tâc neden
Bize fakr ü ihtiyâc neden*

*Bizi gör arpa derdi yây itdi
Bunların boynuzun kim ay itdi (Özdemir, 2011, s.28-32)*

Yaratılıştâ öküzlerle aynı durumda olduğunu düşünen eşek, onların besili ve rahat hâllerinden, boynuzlarının güzelliğinden bahseder ve bu durumu oldukça yadırgayarak eşeklerin piri sayılan; olgunluğuyla ve bilgeliğiyle meşhur bir eşeğe giderek şu soruları sorar:

*Bugün otlakta gördüm öküzler
Gerüben yürür idi göğüzler*

*Her birisi semiz ü kuvvetlü
İç ü tışı yağlu vü etlü*

*Niçün oldu bulara erzânî
Bize bildür şu tâc-ı sultânî*

*Yok mudur gökde ıldızumuz
K’olmadı yeryüzünde boynuzumuz*

*Çün sığırdan eşek nite ola kem
Çün meseldür ki der beni Âdem (Özdemir, 2011, s. 38-40)*

Niçin bu durumdayız diye sual edişi, onun içinde bulunduğu ontolojik konumdan şikâyetçi olduğunu göstermektedir. Zira yaratılıştâ eşit oldukları düşüncesindedir ve eşeklerin noksan varlıklar olarak görülmesine tahammül edememektedir. Bu sorunlar, onun bir süre sonra bu konumdan (eşeklikten) uzaklaşma isteği ile neticelenecektir.

Aşağıda Uçan Eşek'in Harnâme'dekine benzer şekilde ortaya çıkan ontolojik sorgulaması ve yeni bir statü arayışı yer almaktadır.

Resim1: Uçan Eşek'in Arayışı

Uçan Eşek'in bu husustaki en önemli ifadesi şudur: “... *Anlamsız eşeklik geçmişinin ruhunda meydana getirdiği acıları, anlamlı bir gelecekle hafifletebilirdi.*” Masalın kahramanı, eşek olmayı anlamsız bulmakta ve bundan acı duymaktadır. Bu sebeple uzun ve düşünceli yürüyüşler yapar, önceden keyifle yaptığı işleri yapamaz hâle gelir.

Resim 2: Uçan Eşek'in Arayışı-2

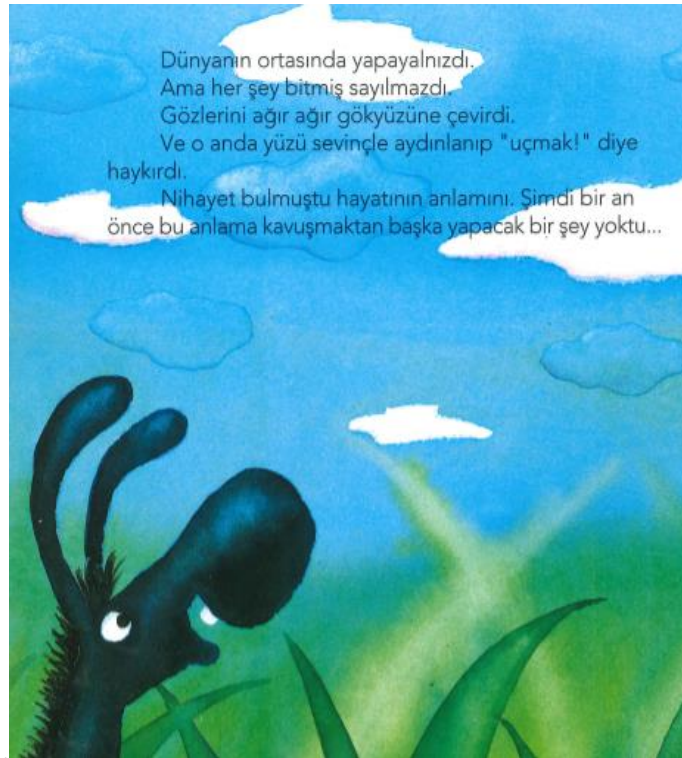
Kendi varlığına dair sorgulaması bir sonuca ulaşana kadar, artık mevcut durumdan kaynaklanan olumlu ya da olumsuz her şey gözünden düşmüş; önemini yitirmiştir. Eşeğin bu arayışı da onun uçma arzusunu fark etmesiyle sonuçlanacaktır.

Nihayetinde hem Harnâme'nin eşegi hem de Uçan Eşek'in eşegi, kendi tabiatlarında bulunmayan özellikler kazanmak ve böylece yeni bir varlık statüsü elde etmek istemektedir. Bunun için harekete geçerken yaptıklarını "yanılgı" olarak adlandırmak ve böylece temalaştırmak mümkündür. Aşağıda bu gerçekleştirilmiştir.

Yanılgı

Hem Harnâme'de hem de Uçan Eşek'te, anlatının kahramanı, şikâyetçi olduğu varlık statüsünü değiştirmek üzere birer hamle gerçekleştirirler. Harnâme'nin eşegi öküzlerin yaptığını yapmak ister ve tarlalara dalar; Uçan Eşek ise kuşlarla anlaşarak uçabilmek için yardım ister ancak her ikisi de eserlerdeki yardımcı kahramanlar tarafından uyarılırlar. Harnâme'de bilge eşek, Uçan Eşek'te kuşlardan bazıları mevcut durumun korunması gerektiği yönünde fikir beyan ederler.

Aşağıda her iki anlatının da ilgili bölümleri örneklendirilmiştir.

Resim 3: Uçan Eşek'in Yanılgısı-1

Hayatının anlamını bulabilmesi için mutlaka uçuşması gerektiğine kanaat getiren eşek, bir gün su içen sekiz kuşa rastlar ve yalvararak onlardan yardım ister. Kuşlar bunun mümkün olmadığını söylerlerse de dinlemezler. Ormandaki sekiz yüz kuşa haber verip bu konuyu tartışır, birkaç kuş karşı çıkar ancak yine de yardım etme kararı alırlar.

Sekiz yüz sekiz kuş eşeği uçurmak için, onun yanına geldiklerinde, eşek bu kadar kuşu karşısında görünce düşüp bayıldı. Ama kuşlar eşeği ayılıp sakin olmasını söylediler, Sonra da her kuş kendi kanadından bir tane telek koparıp eşeğin hayran ve memnun bakışları altında bu telekleri birleştirdiler ve daha sonra sekiz yüz sekiz telekten oluşan bu büyük kanadı eşeğin iki yanına yapıştırdılar.

Resim 4: Uçan Eşek'in Yanılgısı-2

Yukarıda görüldüğü üzere kuşlar eşeğe uçuşu için kendi kanatlarından birer parça verirler ve eşek nihayet uçar. Böylece eşek acı çekmesi için bir nedenin kalmadığına, hayatının anlamını bulduğuna kanaat getirmişti.

Resim 5: Uçan Eşek'in Yanılgısı-3

Bir süre sonra görüldü ki eşeğin uçuşu, birçok sakınca ortaya çıkarmaktadır. Zira eşek, kanatlarının ona kazandırdığı üstünlüğü kullanarak etrafına zarar vermeye başlamıştır. Kuşlara çifte atmaya, uçaklardaki pilot ve yolcuları korkutmaya, bazı geceler çılginca anıarak küçük çocukların uyumasına engel olmaya kalkışmıştı. En sonunda gidip gökyüzünde ayı ısırması bardağı taşıran son damla oldu ve kuşlar, kanatlarını ondan geri

almaya karar verdiler. Bütün bu süreç eşeğin, kendi ontolojik konumuna getirdiği eleştiri ve kuşların yardımıyla gerçekleştirdiği değişikliğin aslında bir yanlgı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Tabiatı gereği yaptığı bazı hareketler, uçabilme yeteneği ile birleşince olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Aynı yanlgıyı Harnâme'nin eşeği de yaşamıştır. Kendisine eşeklerin müşkül vaziyetini sorduğu pir eşek, öküzler ile eşekler arasındaki farkı izâh eden şu sözleri söylemiştir.

*Bu işin aslına işit illet
Anla aklında yok ise killet*

*Ki öküzü yaradıcak Hallâk
Sebeb-i rızık kıldı ol Rezzâk*

*Dün ü gün arpa buğday işlerler
Anı otlayıp anı dişlerler*

*Çün bular oldu ol azîze sebep
Virdi ol izzeti bulara Çalâp*

*Tâc-ı devlet konuldu başlarına
Et ü yağ toldı iç ü tışlarına*

*Bizim ulu işimiz odundur
Od uran içimize o dündür*

*Bize çoktur hakîkî buyrukta
Nice boynuz kulağ u kuyrukta (Özdemir, 2011, s.42-44)*

Pir eşek, görüldüğü üzere, öküzlerin müreffeh hâlini onların gıda üretimine olan katkısıyla açıklamıştır ve eşeklerin içinde bulunduğu vaziyetin ise normal olduğunu zira odun taşımaktan gayri işe yaramadıklarını ifade etmiştir ki odun, pir eşeğe göre, arpa ve buğdaya nispetle aşağıda bir varlıktır. Bu durumda eşek, üzgün bir biçimde geri dönerken kendi kendine şöyle düşündü:

*Varayın ben de buğday işleyeyin
Anda yaylaup anda kışlayayın*

*Nice yiyem odun ile letler
Bulayım buğday ile izzetler (Özdemir, 2011, s. 46)*

Bunları düşündükten sonra düşüncelerini hayata geçirmek üzere harekete geçer ve aşağıdaki olaylar gerçekleşir:

*Gezerek gördü bir göğermiş ekin
Sanki tutardı ol ekin ile kin*

*Aşk ile döndi girdi işlemeğe
Gâh ayaklayu gâh dişlemeğe*

*Arpa gördü gögermiş aç eşek
Buldu can derdine ilaç eşek*

...
*Öyle yidi gök ekini terle
Ki gören dir zihî kara tarla*

*Yiyerek doydu karnı çağnadı
Yuvalandı vü biraz ağnadı*

*Başladı yırlayup çağırmağa
Anıp ağır yükin anırmaya*

...

*Nice düzmek bozdu âhengi
Perdesin açdı ol cihân nengi*

*Çıkarur har çün “enkerü ’l-esvât”
Ekin issine arz olur arasât*

*Ağaç elinde azm-i râh itdi
Tarlasını göricek âh itdi*

*Dâneden gördü yeri pâk olmuş
Gök ekinliği kara hâk olmuş*

*Yüreği soğumadı söğmek ile
Rahat olmadı gönlü döğmek ile*

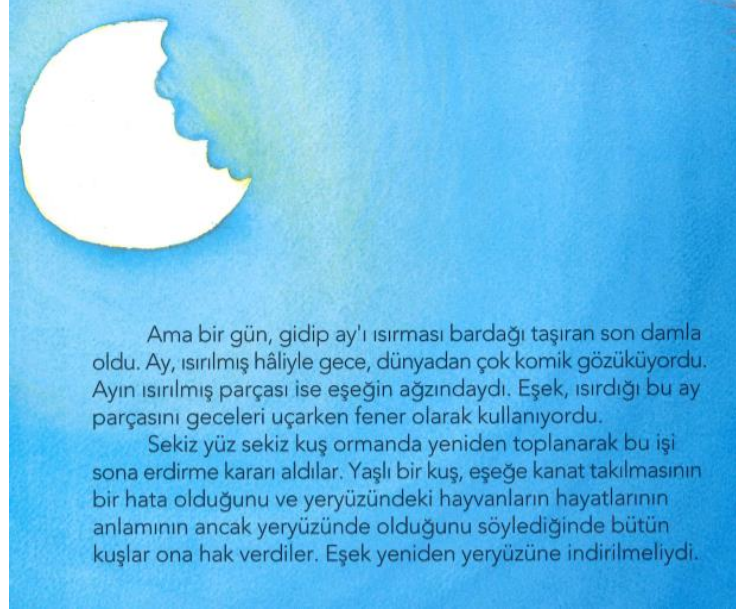
*Bıçağın çekdi kodi ayruğunu
Kesdi kulağını vü kuyruğunu (Özdemir, 2011, s. 46-52)*

Harnâme'nin eşeği, tıpkı Uçan Eşek'in eşeği gibi kendi yaratılışının gereği olarak yeni duruma uygun davranmamıştır. Bir öküz olma hevesiyle geldiği ekin tarlasına büyük zarar vermiş, sahibinin öfkesi neticesinde hem dayak yemiş hem de kuyruğu ve kulağı kesilmiştir. Tıpkı uçan eşeğin kanatlarını kaybetmesi gibi bu eşek de ağır bir kayba uğramıştır.

Öyle anlaşılmaktadır ki her iki eşek de kendilerine yeni bir varlık zemini bulmak üzere yaptıkları hamlelerde yanılığa uğramışlardır.

Farkındalık

Uçan Eşek, yaptığı hatalar sebebiyle kanatlarından olur. Yaptığı işler yüksek sesle anırmak, çifte atmak gibi zaten onun tabiatında bulunan şeylerdir ancak bu, onun uçabilen bir varlık olarak yaşamasının önünde bir engeldir. Eşeğin kanatları geri alındıktan sonra yaşlı bir kuş, “eşeğe kanat takılmasının bir hata olduğunu, yeryüzündeki hayvanların hayatlarının anlamının ancak yeryüzünde olduğunu ifade etmiştir.” Bu, bir farkındalığa işaret etmektedir. Mevcut ontolojik durum, aslında bir hikmet üzerine bina edilmiştir. Canlıların kendi doğalarının dışına çıkmaları onlara ve çevrelerine zarar verecektir.

Resim 6: Farkındalık

Yukarıdakine eşdeğer bir farkındalık da Harnâme'de ortaya çıkmıştır. Kuyruğunu ve kulağını kaybeden ve canı çok yanan eşek, eşeklerin pirine rastladığı vakit, şu durum tespitini yapmıştır:

*Kaçar eşek acıyarak canı
Dökülüp yaşı yerine kanı*

...
*Batıl isteyü hakdan ayrıldum
Boynuz umdum kulaktan ayrıldum*

...
*Har-ı gedâ iken arpaya muhtâç
Gezerem ki ırıla başuma tâç*

*İster iken helâlden rûzî
Varum itdüm harâmîler rûzî... (Özdemir, 2011, s. 52-56)*

Arpaya muhtaç bir köle eşekken başına taç, yani boynuz koyulsun diye arzulayan eşek; son kertede pişmanlığını beyan etmiş ve eski durumunun kendine en yaraşır hâl olduğunun farkına varmıştır ki bu durum, Uçan Eşek'te de kuşlardan birinin diliyle o anlatının bağlamına uygun şekilde ifade edilmiştir: "Yeryüzündeki hayvanların hayatlarının anlamı ancak yeryüzündedir."

Sonuç

Harnâme ile Uçan Eşek arasında, miladi takvim hesabıyla beş asırdan daha fazla bir zaman vardır. 15. asırda bir metin kaleme almakla 21. asırda bir metin yazmak arasında yahut da bir metni, 15. asırda okumakla 21. asırda okumak arasında mutlaka dikkate alınması gereken farklar olduğu unutulmadan bu iki eser hakkında şunlar ifade edilebilir:

Harnâme ve Uçan Eşek'in temel mantıksal örüntüleri benzer bir yapı arz etmektedir. Her iki eserde de aynı zıtlıklar çatışmayı meydana getirmiştir. Bu çatışma, kahramanların kendi varoluşu ile ilgilidir. Her iki kahraman da kendilerinde yapısal

değişiklikler arzu etmektedir. Bu değişiklikler, onların mevcut ontolojik konumdan kurtulmasını sağlayacak değişikliklerdir ancak olaylar ümit ettikleri gibi gelişmez ve olumsuz sonuçlar ortaya çıkar. Her ikisi de acı çeker. Hem Harnâme’de hem Uçan Eşek’te, bir farkındalık geliştirilir: Mevcut durum, bir hikmet üzerine bina edilmiştir, bu durumun değiştirilmesi hâlinde sorunlar ortaya çıkacaktır. Netice itibarıyla bunu kavrayabilmek için bile böylesi bir maceraya atılmak, bir arayış içerisine girmek gerekmektedir.

Ülkemizde çocuk edebiyatı varlık sahasına henüz adımını atarken, klasik Türk edebiyatı da son yetkin örneklerini vermekteydi. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi zaten çocuk edebiyatı, dünyanın başka yerlerinde de sanayileşme ve kentleşmenin kaçınılmaz bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Varoluş şartları göz önünde bulundurulduğu vakit, bu ikisi arasında bir uçurum varmış algısı meydana gelebilir. Hâl böyle olunca bu iki edebiyat sahasının yakın münasebetinden söz etmek de çok kolay değildir ancak bu çalışmada olduğu gibi metin merkezli bir okuma, temel yapı düzeyinde ortaklıkların görülmesini sağlayabilir. Bunu gerçekleştirmek, şu iki noktada istifadeye açık bir eylem olacaktır:

İlgili fakültelerin çocuk edebiyatı ve klasik Türk edebiyatı öğretimi yapılan bölümlerinde bu çalışma ve benzerlerinden yararlanarak etkili bir metinler arası okuma yapmak mümkündür. Harnâme gibi Türk edebiyatında göz ardı edilemeyecek metinlerin, usta kalemlerce çağa uygun bir şekilde yeniden üretilip sunulması, yeni nesillerin klasik eserlerle tanışmasına hizmet edebilir.

KAYNAKLAR

Akün, Ö.F. (2013). *Divan edebiyatı*. İstanbul: İSAM.

Bilktekin, H. (2010). Şeyhi. *Tdv islâm ansiklopedisi* içinde (Cilt 39, 80-82. ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kazan, V. (2012). *Mevlâna idris zengin masallarının eğitsel değeri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kılınç, S.B.(2014). *Mevlâna idris zengin'in hikâye ve masallarındaki iletiler ve bu iletilerin türkçe eğitimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Mengi, M. (2000). *Divan şiiri yazıları*. Ankara: Akçağ.

Özdemir, M. (2011). *Şeyhî – harnâme*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Rifat, M. (2013). *Açıklamalı göstergebilim sözlüğü: kavramlar, yöntemler, kuramcılar, okullar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tatar, B. (2016). *Felsefi hermenötik ve yazarın niyeti*. İstanbul: Vadi Yayınları.

Turan, L. (2013). Çocuk yayımlarında yer alan bazı olumsuzluklar. Ö. Yılar ve L. Turan (Ed.), *Eğitim fakülteleri için çocuk edebiyatı* içinde (s.201-224). Ankara: Pegem Akademi.

Yasa, M. (2012). *Mevlâna idris zengin'in masal kitaplarının çocuk edebiyatının temel öğeleri açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.